

Stadsbouwmeester avant la lettre
werd 500 jaar geleden geboren




Schol op Van Schoonbeke



Portret van Gilbert Van Schoonbeke door anonieme meester uit 1544. Foto: Maagdenhuis

Weinigen presteerden wat Gilbert Van Schoonbeke (1519-1561) voor elkaar bracht. Toch is de spilfiguur uit de Gouden Eeuw van Antwerpen nog geen echt bekende naam. Hoog tijd dus om bij de viering van zijn vijfhonderdste verjaardag in 2019 zijn wapenfeiten te herdenken. Als bouwondernemer leidde hij een consortium van fabrieken en als projectontwikkelaar bedacht hij het nieuwe Antwerpen. En passant reorganiseerde hij de bierindustrie vanuit het Brouwershuis, dat wacht op restauratie. “Het nieuwe museum moet het leven van Van Schoonbeke vertellen”, zegt Clement Caremans.

Tekst: Frank Heirman



De jongste generaties Antwerpenaars hebben wellicht nog nooit van het Brouwershuis gehoord, laat staan er een voet binnengezet. Maar wie al wat meer jaren op de teller heeft, is er gegarandeerd op schoolreis geweest. Net zoals de Zoo en Bokrijk was het Brouwershuis vaste prik.

Clement Caremans (59), sinds vier jaar aan het hoofd van het Museum Vleeshuis en ook verantwoordelijk voor het Brouwershuis, herinnert zich de pittoreske sfeer van het sinds 1993 gesloten museum op het Eilandje. "Er stonden overal gereedschappen uitgestald en benodigdheden van ambachten. Die belangstelling leefde toen sterk. Als het Brouwershuis opnieuw als museum opengaat, willen we vooral het sterke verhaal van Gilbert Van Schoonbeke vertellen. Zijn ondernemingszin, typisch voor de Gouden Eeuw van Antwerpen, zit in dit huis gebundeld."

Clement Caremans volgt niet alleen het restauratiedossier op, als lid van de Vrienden van het Brouwershuis zoekt hij mee naar een toekomstige exploitatie van het museum. De Vrienden zijn ook de

"In totaal zou Van Schoonbeke meer dan drieduizend huizen bouwen en ongeveer een derde van het nieuwe stratenplan in de zestiende eeuw realiseren"

gangmakers van het Gilbertjaar 2019. "Het was een droom dat het jubileum en de heropening van het Brouwershuis zouden samenvallen, maar zo werkt het niet met complexe restauraties", ondervond Caremans. "In december 2014 werd het dossier ingediend, vandaag zou het halverwege de stapel uit te voeren projecten van de Vlaamse Gemeenschap liggen. Die is de belangrijkste financier, maar heeft slechts een beperkt jaarlijks budget voor haar vele monumenten. De wachtlijst is lang. De stad Antwerpen is bereid om haar deel van de restauratiekosten op de begroting in te schrijven."

Helaas is zelfs een tijdelijke heropening niet aan de orde, want het gebouw tussen de Brouwersvliet en de Adriaan Brouwersstraat verkeert in erbarmelijke toestand. Stabiliteitsproblemen verhinderen dat het grote publiek het huis met zijn historische waterdistributiesysteem kan bezoeken. "Maar het huis zal alle aandacht krijgen tijdens de evenementen van het Gilbertjaar en het boek dat bij die gelegenheid wordt uitgegeven", maakt Caremans zich sterk.

Stadsmuren

De voorgeschiedenis van het Brouwershuis begon in 1549: het stadsbestuur slaagde er maar niet in om zijn vestingmuren te vernieuwen. Keizer Karel en landvoogdes Maria van Hongarije hadden daar jaren voordien al opdracht toe gegeven, vooral na de plunderingen door de bende van Maarten van Rossem in 1542. Corruptie en financiële moeilijkheden blokkeerden voortdurend de voortgang van de werf. Uiteindelijk richtte de stad zich tot de privésector in de persoon van de jonge ondernemer en financieel genie Gilbert Van Schoonbeke.

Die was toen amper dertig, maar had al een stevig curriculum. Hij was de onwettige zoon van grondspeculant Gilbert Van Schoonbeke sr., die familiale banden had met de beruchte Antwerps-Italiaanse financier Gaspar Ducci. De jonge Gilbert erfde hun ondernemingszin, maar niet hun geld. Dat moest hij zelf verdienen. Als jongeman begon hij al panden op te kopen en te slopen. Op de vrijgekomen gronden trok hij nieuwe straten en pleinen. In totaal zou hij meer dan drieduizend huizen bouwen en ongeveer een derde van het nieuwe stratenplan



Het Brouwershuis, hier aan de zijde van de Brouwersvliet, wacht nog op restauratie. Foto: Frederik Beyens



in de zestiende eeuw realiseren. Tot zijn realisaties behoorden onder andere de buurt van de Stadswaag, de Vrijdagmarkt en de Graanmarkt. Als moderne immobielienman besefte hij dat hij voor zijn stadsontwikkelingen iconische gebouwen en nieuwe economische activiteiten moest bedenken. Zo creëerde hij de Nieuwe Waag op de Stadswaag, een weeg- en belastinggebouw dat hij zelf zou gaan exploiteren. De Vrijdagmarkt werd het schouwspel van openbare verkopen. Bij de Graanmarkt verscheen het Tapissierspand waarin alle handelaars van (wand)tapijten verplicht hun intrek moesten nemen. Nadien veranderde het in het eerste theater, dat in 1829 vervangen werd door de Bourlaschouwburg.



“Van Schoonbeke was een van de eersten om een verticale trust op te richten”, zegt Caremans.

“Professor Hugo Soly heeft daar onderzoek naar gedaan. Van Schoonbeke slaagde erin om al zijn ondernemingen te centraliseren, zodat hij niet afhankelijk was van derden. Voor zijn bouwactiviteiten creëerde hij baksteenfabrieken in de Rupelstreek, ontgon hij bossen in Buggenhout en kalkovens in Namen. Voor zijn brandstof liet hij turf aanvoeren uit Veenendaal in Nederland, een gemeente die hij groot maakte en die mee het Gilbertjaar 2019 viert.”

Bier

Het sluitstuk van Van Schoonbekes masterplan was bier. Met anderhalve liter per hoofd per dag kende Antwerpen een van de hoogste bierconsumpties. Rond de Kammenstraat (etymologisch verwijst de naam naar *bier* en niet naar *kam*) leverde een aantal kleinere brouwerijen een beperkte productie, maar dat volstond lang niet voor de groeiende stad. Antwerpen moest veel bier invoeren en dat was duur. “Dat wist Van

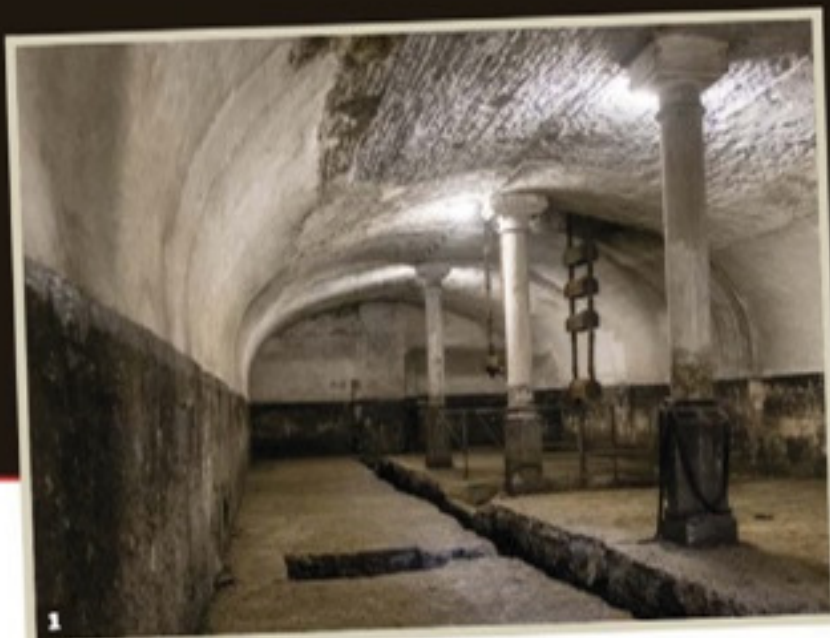
Clement Caremans hoopt dat het Van Schoonbekejaar de restauratie en de exploitatie van het Brouwershuis in een stroomversnelling doet belanden. Foto: Frederik Beyens

De gevel van het Brouwershuis aan de kant van de Adriaan Brouwersstraat is een reconstructie. Het Spaanse poortje werd gerecupereerd van een afgebroken brouwerij uit de buurt. Foto: Frederik Beyens

Visionaire ondernemer

Toen het stadsbestuur in 1549 voor het probleem met de omwalling bij Van Schoonbeke aanklopte, lanceerde hij een gedurfd visionair plan zonder voorgaande. Hij zou de stadswallen heraanleggen, maar meteen ook enorm uitbreiden. Daar was nood aan, want de Antwerpse bevolking was in vijftig jaar verdubbeld, te danken aan de enorme immigratie, aangezogen door de bloei van de haven die de belangrijkste van Noord-Europa werd. In de moerassige gronden in de noordelijke Scheldebocht ontwikkelde Van Schoonbeke de Nieuwstad – het huidige Eilandje – volgens een rationeel patroon. Hij trok drie nieuwe vlieten loodrecht op de Schelde. Daarmee loste hij meteen ook het probleem van de havencapaciteit op. Langs de Schelde konden tot 1550 amper twintig grote schepen tegelijk aanleggen. Met de drie vlieten creëerde hij honderd extra aanlegplaatsen. De gronden tussen de vlieten verkavelde hij voor woningen, entrepots en industriepanden. Daaruit haalde hij het geld om alles te financieren.





1

1. In de kelder van het Brouwershuis werd het aangevoerde zoet water verzameld.
 2. De originele tredmolen waarmee twee paarden het water uit de kelder oppompten.
 3. Op de eerste verdieping installeerde de brouwersgilde haar salon met behang in Mechels goudleer.
- Foto's: Frederik Beyens



2



3

“Voor zijn bouw-activiteiten creëerde hij baksteenfabrieken in de Rupelstreek, ontgon hij bossen in Buggenhout en kalkovens in Namen”

Schoonbeke maar al te goed. Naast zijn bouwactiviteiten was hij immers ook waagmeester, die belastingen inde”, verduidelijkt Caremans. “Uit ervaring kon hij becijferen hoeveel er te verdienen zou zijn, indien Antwerpen geen bier meer zou invoeren, maar omgekeerd kon uitvoeren. Dat kon perfect via de Schelde. Het enige probleem was de aanvoer van zoet water voor de bierproductie, waarvoor de brakke Schelde ongeschikt was.”

De ingenieur en commerciant in Van Schoonbeke vond de oplossing. Voor eigen rekening zou hij 24 nieuwe brouwerijen bouwen, die gezamenlijk zoet water afnamen vanuit een Waterhuis of Brouwershuis. Zijn bier- en waterindustrie concentreerde hij aan de Brouwersvliet in de Nieuwstad.

Voor de wateraanvoer legde Van Schoonbeke een kilometerslange ondergrondse leiding aan vanuit de rivier de Schijn, die via de Herentalse Vaart in verbinding stond met de vestgracht. In het Brouwershuis kwam het zoete water toe in een kelderbassin. Van daaruit werd het opgepompt naar een bekken op de eerste verdieping en via leidingen onder waterdruk naar de omliggende brouwerijen verspreid.

Niets kon Van Schoonbeke afremmen: in 1553 begon hij zijn brouwerijen te bouwen, een jaar later gingen er al tien van start. Omdat het Brouwershuis nog niet klaar was, moest hij aanvankelijk het water per schip laten aanvoeren vanuit de Rupel. Uiteindelijk zouden er slechts zestien brouwerijen komen en van het Brouwershuis zou Van Schoonbeke nooit echt de vruchten plukken.

“Er brak een brouwersopstand uit”, zegt Caremans. “In zijn tomeloze ondernemingsdrift schond Van Schoonbeke privileges. De oude bierindustrie rond de Kammenstraat kwam in opstand tegen het monopolie van Van Schoonbeke. Dat hij goede maatjes was met het stadsbestuur, zette nog meer kwaad bloed.”

In 1554 kon Van Schoonbeke nog net aan een aanslag ontsnappen en vluchtte naar Brussel, waar hij financieel adviseur van het Hof werd. In Antwerpen was zijn rol uitgespeeld. Slechts af en toe kwam hij er nog op missie. Tijdens een bezoek overleed hij plots in 1556, amper 37 jaar oud.

Museum

Omdat Van Schoonbekes weduwe het Brouwershuis niet durfde opeisen, werd de stad Antwerpen

eigenaar van het pand. Bijna vier eeuwen lang behield het zijn oorspronkelijke functie van waterverdeling. Geregeld werd er wat vernieuwd en verbouwd, maar het aloude aanvoer- en distributiesysteem bleef hetzelfde. Twee paarden in een rosmolen pompten het water met een schep-rad van de kelder op naar een hoger gelegen reservoir. In de negentiende eeuw kwam er een extra reservoir met pompen bij, maar ook daarvoor leverde paardenkracht de energie.

Snel na de opening vestigde de brouwersgilde haar hoofdkwartier in het Brouwershuis. De beroepsvereniging installeerde op de eerste verdieping een salon met behang in Mechels goudleer, dat afgebeeld staat op een bekend schilderij van Henri De Braekeleer. Pas in 1933 hield alle bedrijvigheid op en stelde de stad Antwerpen het huis open als museum. Samen met het Vleeshuis en het Steen vormde het de oudheidkundige musea van de stad. Aanvankelijk kende het pittoreske huis met hoog Bokrijkehalte bijval, maar dat kalde vanaf de jaren zeventig af. Een nog groter probleem was de ouderdom en toegankelijkheid van het huis. In 1992 besliste het stadsbestuur om de permanente museumfunctie stop te zetten en het Brouwershuis



alleen nog bij speciale gelegenheden te openen. De jongste jaren groeide het idee om met sponsoring van brouwerijen en bedrijven het Brouwershuis een nieuw leven te geven als toeristische attractie. Niet alleen de restauratie wordt een uitdaging, maar ook de exploitatie.

Twee delen

Clement Caremans: "Het Brouwershuis bestaat uit twee delen, waarvan alleen het historische deel aan de kant van de Brouwersvliet als monument erkend is. De gevel, de industriële installaties, de reservoirs, de paardenstal en het brouwerssalon zijn goed bewaard. Aan de kant van de Adriaan Brouwersstraat, waar aanvankelijk de molenaar en nadien de museumconciërge woonde, gaat het om een twintigste-eeuwse reconstructie. De stad Antwerpen engageert zich alleen voor de restauratie van het historische deel. De Vrienden van het Brouwershuis brengen het geld bijeen om van de rest van het gebouw een commercieel haalbare exploitatie te maken. Een spannende opgave. Het zou mooi zijn als het Van Schoonbekejaar het project in een stroomversnelling krijgt." ■

Portretbuste in
plaster van Gil-
bert Van Schoon-
beke. Foto:
Maagdenhuis

Wat brengt Gilbertjaar 2019?



Maagdenhuis

Vanaf mei vindt in het Maagdenhuis een expositie plaats over leven en werk van Gilbert Van Schoonbeke. Veel aandacht gaat naar de spectaculaire groei van Antwerpen toen. Vandaag hebben we het ook wel eens over de Werf van de Eeuw, maar dat is klein bier in vergelijking met 1550 toen de Spaanse wallen (Leien), het Quartier Latin, de Stadswaag, de Vrijdagmarkt, het Eilandje en het Leikwartier – de eerste chique buitenwijk van de stad – ontstonden.



Bier, boek en stripverhaal

Onder leiding van professor Hugo Soly verschijnt een boek over Gilbert Van Schoonbeke. Wie het populairder wil, kan terecht in een stripverhaal. Om de ondernemer te vieren brengen brouwerij 't Pakhuis en het Antwerps Bier College het amberkleurige Gilbertbier op de markt, met honing en boekweit, ingrediënten van toen. De eerste moutschep vond twee maanden geleden al plaats.



Wandeling en monument

Er komt een stadswandeling die de belangrijkste realisaties van Gilbert

Van Schoonbeke met elkaar verbindt. Het Brouwershuis en het nabijgelegen Van Schoonbekeplein hebben daarin een centrale plaats. Op het Van Schoonbekeplein krijgt de urbanist een hedendaags monument. In de negentiende eeuw werd hij al eens vereeuwigd in een standbeeld op de hoek van de Belgielei en de Mercatorstraat, maar dat werd vijftig jaar geleden ontmanteld en grotendeels vernietigd.

Burgemeester Bart De Wever assisteert Wilfried Patroons, voorzitter van de Vrienden van het Brouwershuis, bij de eerste moutschep voor het amberkleurige Gilbertbier dat dit jaar op de markt komt.
Foto: Patrick De Roo

